

Lytiškumo ugdymas: esamos ir galimos tapatybės. Nuo postmodernizmo posthumanizmo link

Akvilė Giniotaitė

VšĮ Įvairovės ir edukacijos namai
El. paštas: akvile.gi@gmail.com

Santrauka: *Tapatumo galimumų spektras lytiškumo atžvilgiu yra kur kas platesnis nei normatyvioje visuomenėje at(pri)pažįstama. Dažnai savąjį lytiškumą perimame iš jau siūlomų jo formų, nes šio nekvestionuojame. Lytis, kaip tapatybės dėmuo, neapmąstoma ir normatyvinama. Posthumanizmas diskutuoja apie kiekvieno subjekto skirtingumą ir singularumą ir tai, kad asmuo labiau nei kada nors yra susietas su globaliais procesais, individas nebegali būti atsietas nuo viso globalaus vyksmo. Lietuvoje lytiškumas iš tapatumo perspektyvos akademiniam diskurse bemaž ne-nagrinėtas, o posthumanizmo prieiga, kuri nagrinėja naujausią globalaus pasaulio vyksmą, taip pat beveik nesitelkta.*

Pagrindiniai žodžiai: lytiškumo ugdymas, lytis, tapatybė, mokykla, postmodernizmas, posthumanizmas.

Stringant lytiškumo ugdymo ir lytinio švietimo peripetijose, dažnai užkulisuose lieka aibė asmeninių istorijų. Užuoat susitelkus kurti priemones situacijoms, su kuriomis sistemingai susiduria augantys individai mokykloje, spręsti, dėmesio ir energijos daugiausiai tenka galios konkurencijai ir aiškinimuisi dėl terminų¹. Nors lytiškumo ugdymas ir lytinis švietimas daugelyje kalbų yra suvokiamas kaip reiškinys, apibūdinamas viena fraze, pavyzdžiui, angliškai – *sex education*, Lietuvoje ši klampi terminologinė nesantaika yra iš dalies užkirtusi kelią probleminiams lytiškumo ugdymo lauko taškams įsisažmoninti

ir jiems sisteminti, o tai kartu užkerta kelią lytiškumo ugdymo politikos vystymui valstybiniu lygmeniu. Dėl to turinys yra kuriamas įvairių skirtingų organizacijų ir tai daroma priešokiais, eklektiškai bei vertybių atžvilgiu – kontrastingai.

Verta žvilgtelėti įdėmiau, kokia yra esminė šios terminų nesantaikos idėja. Gvildenamoje polemikoje dalyvauja dvi pusės, t. y. įvairios NVO ir bažnytinės organizacijos, kurių skirties riba kyla dėl nesuderinamų pozicijų: konservatyvios tradicinės ir šiuolaikinės mokslo. Šios dviejų pusių įtampos epicentre atsiduria trys pagrindinės potėmės:

- lyčių traktavimas kaip biologijos nulemtų vs sociumo nulemtų;
- neheteroseksualios seksualinės orientacijos traktavimas kaip gydytinis

¹ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-05-23-lytinis-svietimas-ar-lytiskumo-ugdymas/144633>

<http://ivairovesnamai.lt/lytiscaronkumo-ugdymo-apibr279382imai.html>

ligos vs lygiavėrio seksualinių orientacijų spektro atpažinimo;

- susilaikymo skatinimas dėl ankstyvo lytinio gyvenimo vs sąmoningos, informuotos apsisprendimo dėl lytinio gyvenimo pradėjimo pozicijos ugdymas.

Įdomu, kad šioje konfrontacijoje abi pusės *gviešiasi* termino „lytiškumo ugdymas“ kaip esančio labiau holistinio. O Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija aiškios pozicijos nerodo. Neseniai, 2017-ųjų spalio pabaigoje, ministerija, spaudžiama Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, išėmė iš savo portalo 2007 metų lytiškumo ugdymo ir rengimo šeimai programą ir jos metodinę priemonę. Tarnyba savo rekomendaciją argumentavo teigimu, jog: „sena lytiškumo ugdymo programos metodinė priemonė skatina diskriminuoti LGBT* bendruomenės asmenis.“² Nors naujoji programa buvo priimta dar 2016-ųjų pabaigoje, o privaloma integruoti tapo nuo 2017 m. rugsėjo, prireikė atskiro raginimo, kad ankstesnioji, kaip netinkama, būtų pašalinta iš oficialaus ŠMM portalo. (Vis dėlto, turint nuorodas ir į senąją programą, ir į jos metodinę priemonę, medžiaga yra vis dar prieinama.)

Matyti, kad lytiškumo ugdymo temos situacija Lietuvoje chaotiška, esanti diskusija nėra konstruktyvi, kai jau daug metų pliekiamasi dėl terminijos bei konfrontuojama vis dėl tų pačių minėtų epicentre esančių klausimų. Vargu ar šioje situacijoje atsakingomis turėtume laikyti NVO ir bažnytines organizacijas. Atsakomybė vis

dėlto tenka Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai, kuri neveiksniai nepriima aiškios pozicijos.

Visos šios polemikos kontekste yra ir tos minėtosios asmeninės ugdytinių istorijos. Lietuvos psichologų sąjunga dar 2014-aisiais paviėšino pranešimą žiniasklaidai, kuriame teigiama, kad: „Lytinė orientacija išliko reikšmingu vaikinų savivūdybės rizikos veiksnium.“³ Na o pasaulinė #metoo akcija, kalbanti apie seksualinio priekabiavimo simptomines patirtis, sukėlė diskursą ir Lietuvoje. Straipsnyje „#metoo (I) Paauglių prisipažinimai“ daugiausiai tapatybės neatskleidžiančios merginos dalijasi savo seksualinio priekabiavimo patirtimis: „Man būdavo baisu eiti prie lentos, bijodavau, kad aptarinės mano užpakalį, kaip ir visų kitų merginų. Galiausiai pradėjau rengtis apsmukusiais rūbais, kad tik niekas nematytų, neskenutuų mano kūno. <...> Ieva sako, kad priekabiavimas mokykloje yra it vieša paslaptis: diskusijų apie tai klasėje niekada nebuvo, kaip ir apie lytinį švietimą apskritai. <...> Mokykloje reikėtų lytinio švietimo pamokų dar ir todėl, kad priekabiavimą būtų lengviau atpažinti.“⁴ Greičiausiai ne vien panašių situacijų gausa turėtų kelti nerimą, o tai, kad jos apskritai atsitinka, bei suvokimas, kad daugelis asmenų nesupranta patyrę (-usios) seksualinį priekabiavimą.

Tai, kad šios patirtys varijuoja nuo buvimo trauminėmis iki baigimosi tragiškai, neabejotinai retai kam kelia klausimų.

² <http://www.lygybe.lt/lt/naujienos/lytiskumo-ugdymas-neatnaujinta-medziaga-kursto-diskriminuoti-lgbt-bendruomene/812>

³ <http://www.psichologusajunga.lt/index.php?p=407&lng=lt>

⁴ <http://manoteises.lt/straipsnis/metoo-i-paaugliu-prisipazinimai/>

Ir vis dėlto, kaip jau aptarta, susitelkimo kurti priemonės šioms pasikartojančioms situacijoms spręsti nėra. Straipsnyje „Tradicinės vertybės, religingumas ir seksualinė orientacija šiuolaikinėje Lietuvoje: ar ir kaip įmanoma suderinti?“⁵, parengtame pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos remiamą Nevyriausybinės organizacijos vienijančių asociacijų institucinio stiprinimo projektą, užsimenama apie išeitį iš susiklosčiusios padėties: „<...> Lietuvos viešojoje erdvėje dažnai akcentuojami nesuderinami skirtumai, o kartais ir priešiškus tarp religijos, dažniausiai Katalikų bažnyčios, ir LGBT asmenų yra ilgą laiką besiformavusių išankstinių nuostatų ir stereotipų pasekmė. Susiformavusią abipusio nepasitikėjimo, o kartais ir priešiškos atmosferą galėtų įveikti pagarbos nuostatos žmogaus teisėms ir laisvėms, tokioms kaip religijos laisvė ir nediskriminavimas dėl lyties ir seksualinės orientacijos, nuolatinio dialogo pastangos ir atskirų socialinių grupių bei visuomenės švietimas apie žmogaus teises.“

Iki šiol aptarėme neveiksnaus ir konflikte stringančio lytiškumo ugdymo lauko problematiką bei šiek tiek užsiminėme apie mokykloje bręstančių individų patirtis. Būtent šios mokinių patirtys ir yra motyvacinė šio straipsnio ašis. Judith Butler (2017) savo darbuose kalba apie normatyvumo smurtą. Toks smurtas galimas normatyvioje visuomenėje, kur: „Kultūra ugdo (gamina) sistemai reikalingą žmogų <...>. Žmogus geidžia to, kas jam siūlo ma, ir iš siūlomų dalykų konstruoja savo individualų tapatumą“ (Rubavičius, 2010).

⁵ <http://nlif.lt/naujienos/2017/12/14/tradicines-vertybes-religingumas-ir-seksualine-orientacija-siuolaikineje-lietuvoje-ar-ir-kaip-imanoma-suderinti/>

Lytiškumo temų kontekste normatyvumas reiškiasi heteroseksualumu ir konvenciskai, tradiciškai atliekamais moteriškumo ir vyriškumo vaidmenimis (Butler 2017). Asmenys, kurių lytiškumas koku nors būdu išeina už nustatytų normų, gali būti skausmingai baudžiami. Normatyvumo smurto formų esti įvairių: kartais tiesioginių – fiziniu smurtu per konkrečius asmenis, kartais sistemiskų, kai: „žmonių atskirtis formuojama ne tik socioekonominė ir kultūrinė nelygybė, tačiau ir jų homoseksualios tapatybės nepripažinimu“ (Zdanevičius, 2007).

Tapatumo galimumų spektras lytiškumo atžvilgiu yra kur kas platesnis nei normatyvioje visuomenėje at(pri)pažįstama. Lytis turi tranzityvumo momentą: joks asmuo nėra grynai moteriškas ar grynai vyriškas. Nei dinamiškoje savo asmeninėje istorijoje, nei statiškoje dabartyje (Lehtonen, 2003; Reimers, 2007; Purvaneckienė, 2011; Paulauskas, 2017).

Užčiuopus lytiškumo temų polemikoje įstrigusią mokykloje bręstančių tapatumų problematiką, šio straipsnio **tikslas** yra aptarti, kokią įtaką asmens tapatumui turi lytiškumas ir kodėl yra svarbu refleksyviai į tai žvelgti bei suvokti savo asmeninį lytiškumą formuojančius veiksnius.

Tikslui pasiekti pasitelkiama **metodologija** yra postmodernistinio, *queer* ir feministinio kalbėjimo apie lytiškumą analizė ir lytiškumo diskurso slinkties į Rosi Braidotti posthumanizmo paradigmą aptarimas.

Postmodernizmo ir *queer* aptariama seksualumo problematika

Sedgwick (Sedgwick, 1990), remdamasi Foucault darbų rezultatais, kuriuos trak-

tuoja kaip aksiominius, teigia, kad seksualumas (lytiškumas) tampa mūsų tapatybės konstrukte išskirtinę privilegiją turinčiu dėmeniu. Seksualumui priklauso tiesos, žinojimo turėjimo galia, o heteroseksualaus seksualumo naratyvui ėmus monopoliškai dominuoti – homoseksualus asmuo tapo rūšimi. Tačiau seksualumas yra įvairus ir jis negali būti suvokiamas tik kaip hetero- ir homoseksualumų skirtis. Seksualumo įvairovė skleidžiasi ir tarp identiškos lyties, rasės, tautybės, klasės, seksualinės orientacijos asmenų:

- yra žmonių, kuriems seksualumas sudaro didelę tapatybės dalį, kitiems – mažą;
- vieni žmonės praleidžia daug laiko, mąstydami apie seksą, kiti – ne;
- vieni žmonės mėgsta dažnai užsiiminėti seksu, kiti retai, kiti apskritai nemėgsta (Ten pat).

Pateikta tik nedidelė dalis Sedgwick išvardytų seksualumo raiškos variantų, siekiant parodyti, kad seksualumas yra nevienalypis ir gana komplikotas įvairių raiškos formų darinys. Tačiau mūsų kultūroje yra įsivyravusi tik tam tikro (t. y. homo-, bi-) seksualumo atskirties tradicija. Tad nors seksualumų esama įvairių ir „tradicinių“ vadinamas heteroseksualumas nėra homogeniškas, vis dėlto heteroseksualių asmenų seksualinių praktikų savo visuomenėje neskirstome ir nevertiname. O heteroseksualumu, kitaip nei neheteroseksualumu, netgi galima pasigirti, įtvirtinti savo asmens reikšmingumą, pagerinti statusą mokykloje ar darbo aplinkoje (Lehtonen, 2007). Matome dvigubų standartų raišką bei privilegijuotoje pozicijoje esančius seksualumą ir lytiškumą.

Vienintelės prideramos seksualinės praktikos yra heteroseksualios⁶, likusios – diskriminuojamos (Butler, 2017; Jankauskaitė, 2005). Dėl šios priežasties *queer* teorija analizuoja ne tik seksizmą, bet ir heteroseksizmą. Heteronormatyvumas yra falocentriška, privalomojo heteroseksualumo santvarka (Butler, 2017). Postmodernizmas kvestionuoja tapatybę (taip pat ir lytį, seksualumą) kaip daugelio nestabilių rodiklių konsteliaciją: galios pozicija, kultūros ir sociumo konstruktas, kurie tampa dekonstrukcijos reikalaujančiu objektu (Jagose, 1996). *Queer* išplečia kvestionavimo lauką ir siekia giliau suvokti lyčiai ir seksualumui keliamus sociumo reikalavimus, jų galimumą / priėmimą lemiančius veiksnius bei iš esmės jų raiškos normas laiduojančias sąlygas ir normatyvumo logiką formuojančius ir griaunančius vardiklius.

(Hetero)seksizmas yra viena normatyvinio smurto dalių. *Kito fobija*⁷, kuri reiškiasi „to, kas normalu, idealizavimu“, „normalumo normomis“, „neapmąstomomis, bet išpažįstamomis vertybėmis“. Visas šis normalumo suabsoliutinimas paverčia „skirtingą besipriešinantį požiūrio tašką neįsivaizduojamu ir neįsivaizduotinu“. Kokia to kaina mokykloje, kur „galia dažnai įsikūnija konkrečiose erdvėse ir vietose“? Lyčių

⁶ Straipsnio autorė norėtų pabrėžti, kad heteroseksualumas suvoktinas ne tik kaip seksualinės orientacijos raiškos terminas, bet ir lytinę tapatybę / raišką nusakančias dėmuo. Heteroseksualus asmuo įvykdo lytiškumo normoms keliamus sociumo reikalavimus, o neheteroseksualus asmuo gali savo nenormatyvumą reikšti ir netipiniu moteriškumu ar vyriškumu, nebūtinai besiskiriančia nuo normos seksualine orientacija.

⁷ *Kito fobija* – straipsnio autorės darinys, skirtas pažymėti „kito“ baimei, kylančiai dėl žinojimo apie „kitą“ stokos; bijoma bet ko, kas neatitinka įprastinių normų ar kėsinasi į griežtai sustyguoto pasaulio idėją.

vaidmenys surežisuoti, tikrovė yra konstruojama ir jos vienmatiškas yra iliuzinis, normatyvus. Ir vis dėlto „marginalinių subjektų kūnai, išstumiami ir nuolat šalinami iš jos, – realūs ir materialūs šios iliuzijos liudininkai“ (Tereškinas, 2007).

Postmodernizmo ir feminizmo sąlyčio taškai

Postmodernizmas ir feminizmas negali būti suvokiami kaip labai panašios teorinės paradigmos, nes ir vienas, ir kitas yra per daug įvairūs bei atstovaujami skirtingai mąstančių teoretikų. Vis dėlto tam tikrais momentais šių dviejų teorijų jungtys yra išties iškalbingos ir reikšmingos viena kitos vystymuisi. Feministinės minties atstovė Jane Flax teigia, kad feminizmas jokiū būdu negali būti suvokiamas iš Apšvietos perspektyvų, nes feminizmas kelia prieštarīgus Apšvietos tradicijai klausimus apie tiesos, žinojimo ir „aš“ darinius (Flax, 1987). Teorių jungtys plito tada, kai dalis feminizmo teoretik(i)ų pagal postmodernizmo mąstymo būdą pradėjo kvestionuoti homocentrizmus, racionalizmus ir dualizmus, kurie yra Švietimo amžiaus teorių ramstis. Racionalumo / neracionalumo, subjekto / objekto, kultūros / gamtos dichotomijos yra gerai žinomos postmodernizmo retorikoje, tačiau feministinės teorijos atstovai (-ės) prideda esminę poziciją, jog šios dichotomijos yra veikiamos lyties. Vyras atsiduria privilegijuotoje pusėje, nes tiesa suvokiama tik kaip racionalios ir universalios minties rezultatas. Tad vyrui tenka racionalumo, subjekto, kultūros kategorijos, o moteriai – neracionalumo, objekto ir gamtos. Šių dichotomijų santykyje moters kategorija vakarietiškoje kul-

tūroje traktuojama kaip neigiama: racionalumas – tiesa / neracionalumas – klaida, subjektas – aktyvus / objektas – pasyvus, kultūra – civilizacija / gamta – neišsivystymas (Flax, 1987; Hekman, cit. pg. Usher *et al.* 1994).

Dichotomijų pasaulėvaizdis įformuojamas normų kodavimu kalboje (Lyotard, 1984; Usher *et al.* 1994; Giddens, 2000). Pierre Bourdieu teigimu: „Kalbos santykiai iš esmės visuomet esti simbolinės galios santykiai“ (2003, p. 183). Lyotard (1984) pažymi, kad vaikas dar prieš gimdamas (nors ir elementariu vardo išrinkimu vaikui) jau įgyja poziciją socioumo kontekste, pozicija yra kuriama tų, kurie aplink, ir, atsižvelgdamas į tuos, kurie yra aplinkui, – vaikas ims brėžti savo gyvenimo liniją. Anthony Giddens akcentuoja ne vien supančių asmenų, bet ir medių įtaką: „Faktiškai visas žmogaus patyrimas medijuojamas – žmogui socializuojantis ir ypač perimant kalbą“ (2000, p. 38). Žinoma, kalbėdami apie naratyvo daromą įtaką individui, negalime pamiršti individo laisvės rinktis, sąmoningai apmąstant ir suvokiant savąją tapatybės esmę. Vis dėlto, Rubavičiaus teigimu: „visoks individo pasirinkimas bei veikla vyksta tam tikromis nuo jo nepriklausomomis aplinkybėmis, lemiamomis didžiųjų socioekonominių ir kultūrinių sistemų, jų saistymosi ir reprodukcijos vystymo. Toms sistemoms būdingi tam tikri imperatyvai <...>“ (2010, p. 125).

Bourdieu akcentuoja svarbą girdėti / matyti ne tik žodžius, tačiau ir struktūrą, kurioje žodžiai yra išsakomi: „<...> labai svarbi dalis to, kas vyksta verbalinės komunikacijos metu, netgi ir pats pranešimo turinys, lieka nesuprastas, kol neatsižvelgiama į bendrą esamų, nors ir neregimų,

galios santykių kalbantis struktūrą“ (2003, p. 183). Vakarietiškoje kultūroje, iš inercijos besiremiami modernizmo ir Apšvietos racionalios tiesos, žinojimo paieškos idėja, savo kalboje esame užkodavę reikšmes, kurios pozicionuoja moteriškąją pusę kaip mažiau teigiamą. Savo kultūroje teigiame tiesos ir žinojimo prasmę, kur civilizacija ir aktyvus veikimas yra suvokiami kaip pradžios taškai, kaip būti žmogumi. Tik įdomu tai, kad šios buvimo žmogumi reikšmės: tiesa, žinojimas, aktyvumas, civilizacija (racionalumas, subjektas, kultūra) yra vyriški bruožai, kurie savaime, dėl mūsų įpročio / polinkio mąstyti dualizmais, išstumia moteriškąją pusę į priešpriešą – neracionalumą, pasyvumą, neišsivystymą. Tad matome, jog normatyvumas formuojamas ne tik per socialinę interakciją ir kultūros, istorijos padiktuotus elgesio reliktus, bet ir per turimą kalbą, jos dėliojamus reikšminius kirčius, kuriuose yra nusistovėję pasaulėvokos elementai, nepastebimi „plika akimi“.

Vis dėlto būtina demaskuoti šios vyriško ir moteriško pasaulių (teisingo ir neteisingo) skirties absurdiškumą. Mąstydami apie moteriškumą ir vyriškumą, esame linkę ieškoti vyrų ir moterų skirtumų, užsimerkdami prieš faktą, jog vyrai ir vyrai / moterys ir moterys taip pat gali būti skirtingi (-os). Dažnai labiau skiriamės nuo tos pačios lyties atstov(i)ų negu nuo kitos lyties atstov(i)ų. Įnikę (-usios) į galvojimą apie vyrų ir moterų skirtumus, pamirštame, jog egzistuoja elementarūs žmogiški skirtumai (Paulauskas, 2017). Verta pažymėti ir tai, kad visi vyrai turi moteriškų bruožų, o visos moterys – vyriškų. Nėra „grynaveslio“ vyro ar „grynaveslės“ moters – kiekvienas asmuo turi kitai lyčiai priskiriamų savybių.

Postmodernizmo minties kritikai dažnai prieštarauja postmodernizmo siūlomam dekonstrukcijos metodui. Kritikų postmodernizmas dažnai matomas kaip „destruktyvi destrukcija“, kuri paneigia viską, ką turime, ir nieko vietoj to nepasiūlo. Vis dėlto Bauman (1992) tvirtina, kad ši destrukcija (dekonstrukcija) yra konstruktyvi (konstrukcinė). Dėl to ir vienas iš feminizmo teorijų siūlymų, vietoj siekinio paneigti turimą tiesą, pripažinti (atpažinti) tiesų ir kriterijų, kaip apibrėžti tiesą, įvairovę, neturi būti suvoktas kaip neracionalumo skatinimas ir teisinimas, tačiau kaip dialogas, įsitraukimas, savireferentiškumas (Hekman, 1997). Kartu postmodernizmas priduria, jog neteigiama, kad neturi būti normų, tačiau tos normos neturi būti įlietos į pamatus (Usher *et al.*, 1994). Juolab kad dauguma vyriškumo ir moteriškumo raiškos atvejų yra per vidurį: tarp vyro ir moters normos. Tik maža dalis asmenų priartėja prie moteriškumo ir vyriškumo idealo. Lytis yra nuolat besikeičianti ir besiadaptuojanti prieštaringa visuma, kuri niekada neįvykdo visų jai keliamų reikalavimų (Flax, 1987; Butler, 2017; Paulauskas, 2017).

Grįžtant prie reikšminio kalbos momento individo tapatumui, pakartokime anksčiau pristatytą mintį, jog per kalbinę (sociolingvistinę) interakciją subjektas tampa asmeniu, o asmuo įgyja identitetą ir tęstinumą. Tada įdomu, kas nutinka kalboje nekoduojamiems tapatumams. Pavyzdžiui, jeigu mokykloje homoseksualus tapatumas nėra identifikuojamas, ar asmuo netenka galimybės į savo tapatumą ir tęstinumą? Asmuo nori būti atpažintas kito, taip jo tapatumas per komunikaciją įgauna reikšmę ir „teisėtumą“ (Usher *et al.*, 1994).

Diskurso kritika

Queer teorija kritikuojama iš dalies panašiai kaip ir postmodernizmas. Pirma, abejojama *queer* teorijos analize dėl šios taikomo „radikalaus“ dekonstravimo, kuris siekia denatūralizuoti esamą socialinę tvarką ir taip ją destabilizuoti. Antra, *queer* teorijoje pasigendama nuorodos į kurį nors seksualinį statusą, pasigendama subjekto⁸ (Jagose, 1996; Green, 2007). Juk net ir pats terminas *queer* nenurodo konkretaus seksualumo; *queer* gali vadintis kiekvienas netelpantiš į normatyvumo rėmus – savo esme *queer* teorija kalba apie biologinės lyties, socialinės lyties ir geismo neatitiktis (Jagose, 1996). Vis dėlto kritikai (-ės) nesutinka su deseksualizavimo praktika ir kelia klausimų diskusijai, kokio tipo *queer* tapatybės transgresiškumas dar priimtinas ir leidžiamas: pavyzdžiui, koks sadomazochizmas ir fetišizmas jau netoleruotinas? Svarstoma, ar (tariamais) konkretaus seksualumo, lytiškumo atsisakymas išties yra efektyvus būdas diskutuoti apie gėjų, lesbiečių situaciją; galbūt šis būdas veikia tik tam tikruose akademinuose sluoksniuose, tačiau visai nėra praktiškas LGBT politikoje? Galiausiai būna atvejų, kai *queer* yra perimamas tų pačių „meistryminių“ jėgų, prieš kurias iš pradžių norėta atsilaukyti (Jagose, 1996; Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2002).

Jagose – feministinių, gėjų / lesbiečių, *queer* studijų atstovė – klausia ir to, ar *qu-*

⁸ *Queer* mąstymo paradigma atsispiria nuo gėjų ir lesbiečių studijų ir teigia, jog gėjai, lesbietės taip pat yra socialinis konstruktas. Dėl to išskirtinė jų analizė tik gilina patriarchalines galios pozicijas. Analizuojant moters, vyro, lesbietės, gėjaus, etc. idėjas, mąstoma patriarchalinės visuomenės sukurtų tapatybių kategorijomis.

eer dėl savo svarstymų apie talpinimo į rėmus suvaržymą netampa politikos formuotoja, kuri teigia tapatybės nereikalingumą ar net priešinasi tapatybės galimumui. Tokiu būdu *queer* studijų fokusas krypsta ne į liberalų pliuralizmą, o į svarstymus apie pačios tapatybės koncepciją. Tad Jagose teigimu, *queer* yra tapatybės kategorija (netgi ne tapatybės kategorija, o tapatybės kritika), kuri nesiekia turėti jokio stabilumo, dėl to *queer* yra už atpažinimo, pripažinimo, tikrumo ir savo tapatybės puoselėjimo politikos (Jagose, 1996). Kadangi „šiuolaikinė filosofija yra ne tik teorija, bet ir praktika, siekianti pakeisti ar bent jau sutrikdyti dominuojančias struktūras“ (Žukauskaitė, 2015), šis Jagose, kartu ir gėjų / lesbiečių studijų atstovės, išreiškiamas nerimas dėl *queer* neefektyvumo ir „užsifilosofavimo“ apie tapatybės koncepciją atrodo suprantamas.

Nors, remiantis santūria Tereškino (2012) nuomone, tikrasis / platusis *queer* galimumas Lietuvoje neturi tam paruoštos dirvos:

Labai abejotina, ar *queer* politika šiuo metu galima Lietuvoje, kurioje homofobija ir neapykanta LGBT žmonėms ypač stipri. Tokioje situacijoje LGBT aktyvistai telkiasi prie labai pragmatiškų tikslų, pvz., tolerancijos ir LGBT bendruomenės matomumo skatinimo, teigiamų LGBT asmenų gyvenimo pavyzdžių platinimo. Negali reikalauti iš LGBT aktyvistų ypatingos vaizduotės ir utopistinių naujos, skirtingos visuomenės vizijų. Juolab sunku tikėtis ir to, kad LGBT aktyvistai ims kvestionuoti normatyvinį hetero- ar homoseksualumą tuo metu, kai labiausiai norima, kad plačioji visuomenė priimtų LGBT žmones kaip tokius pat, normalius, niekuo neišsiskiriančius, negrėsmingus, kaip gerus ir padorius Lietuvos Respublikos piliečius.

Vis dėlto, pabandykime žvilgtelėti į chronologiškai po postmodernizmo ir *qu-eer* kylančią posthumanizmo teoriją ir jos analizuojamą lytiškumo tematiką.

Tapatybių pliuralizmas

Ankstesniuose skirsniuose identifikavome ir aktualizavome lyties ir lytiškumo „įforminimo“ procesą nuo pirmųjų gyvenimo dienų. Sociumo paliekamas įspaudas ant šio mūsų tapatybės dėmens didelis, tačiau vargiai apmąstomas, gvildenant savojo identiteto, asmeninio tapatumo klausimus. Dažnai savąjį lytiškumą priimame nekvestionuodami (-amos) ar tiksliau – savąjį lytiškumą perimame iš siūlomų jo formų, nes šio, kaip socialiai konstruojamo ir mums įugdomo, nekvestionuojame. Galiausiai, suprantant, kad nėra vienas vyras ir nėra viena moteris visavertiškai neatlieka savo lyčiai priskiriamo vaidmens, tačiau yra unikalus „vyriškųjų“ ir „moteriškųjų“ savybių rinkinys, kurį sudaro ir biologiniai, ir socialiniai dėmenys bei kuris nuolatos kinta, fluktuuoja ir yra veikiamas kitų individualaus asmens tapatumo dėmenų (amžiaus, klasės, rasės, išsilavinimo, patirčių etc.), – galima teigti, jog, nors įprastai vakarietiškoje tradicijoje turime tik dvi lyties kategorijas: moteriškąją ir vyriškąją, būtų tikslingiau lyties kategoriją įvardyti ir aiškinti kaip pliuralią.

Giddens teigia, kad „Pasitikėjimas kitais ankstyvajame vaiko gyvenime ir nuolatinis pasitikėjimas suaugusių veikla yra stabilus išorinio pasaulio patyrimo ir višybiško asmens tapatumo jausmo šaltinis. Čia ant kortos pastatytas „tikėjimas“ kitų patikimumu ir sąžiningumu. <...> pasitikėjimas tampa visuotiniu socialinio gy-

venimo intersubjektyvios prigimties komponentu“ (2000, p. 72). Suvokiant, kad mokykla yra heteronormatyvi institucija, ar individas, kuris ne savo pasirinkimu atsiduria marginalioje, atskirties pozicijoje, gali pasitikėti mokykla? Ar individas, kuris savo lytiškumo išraiška patenka į normatyvumo rėmus, tačiau nesuvokia jų egzistuojant, taip pat gali pasitikėti mokykla?

Būtų pravartu šio darbo metu identifi-kuotą tapatumo koncepcijos daugiareikšmiškumą analizuoti per posthumanizmo prizmę, kuri ne atsisako subjekto sąvokos, o, atvirkščiai, diskutuoja apie „kiekvieno subjekto skirtingumą ir singularumą“ (Žukauskaitė, 2016). Ši paradigma, kurią bene reikšmingiausiai plėtoja Rosi Braidotti, diskutuoja apie individualių tapatumų įvairovę ir skirtingumą bei kaip šią įvairovę priimti, traktuoti pozityviai. Turint galvoje šių dienų kontekstą, kai asmuo labiau nei kada nors yra susijęs su globaliais procesais, individas nebegali būti atsietas nuo viso šio vyksmo. Klimato kaitos, moterų įgalinimo, lygių galimybių, etninio maišymosi, pabėgėlių, žmogaus, gyvūnų teisių ir technologijų aspektai turi būti apmąstyti. Posthumanizmas kalba apie šių reiškinų sintezę antiantropocentrinėje šviesoje, kupinoje skirtybių, daugybinio tapatumo, kur asmuo ir jo tapatumas ne tik organiškai mutuoja, tačiau yra ir sąveikoje su gamta, gyvybe, technologijomis, globaliais procesais (Braidotti, 1996; Žukauskaitė, 2016).

Posthumanizmas: „aš“ ir „kitas“ humanizme

Posthumanistinė paradigma anksčiau gvildentą socialiai konstruojamo pasaulio idėją, kuri yra grįsta binarine *duota* ir

sukonstruota dėmenų opozicija, keičia į nedualistinį gamtos ir kultūros sąveikos supratimą. Čia gamtos ir kultūros konfrontacija atmetama ir vietoj to pabrėžiama savikūros (autopoezės) galia gyvenant. Ribos tarp gamtos ir kultūros skirties tapo daug mažiau aiškios daugiausia dėl mokslo ir technologijų laimėjimų (Braidotti, 2013). Posthumanizmas, Braidotti teigimu, ragina ir suteikia galimybę kritiškai ir kūrybiškai mąstyti apie tai, kas (angl. *who ant what*) mes esame iš tiesų tapsmo procese. Tai reikalinga dėl mūsų kūrybiškumą ir jėgą įreminančių žmogiškųjų ribotumų ir išteklių. Dėl to svarbu išmokti kitaip galvoti apie save pačius ir rasti naujų socialinių, etinių ir diskursyvių subjekto formavimo schemų, kurios atitiktų dabar mūsų išgyvenamas esmines transformacijas (Ten pat).

Ši teorinė perspektyva, kaip rodo ir pats terminas, skirtį siekia brėžti nuo humanizmo. Braidotti knygoje „The Posthuman“ įdomiai išaiškina žmogaus idealo (angl. *ideal of Man*) etimologiją. Ši idealo linija eina nuo Protagoro, per Italijos Renesansą ir reprezentuojama Leonardo da Vinčio Vitruvijaus žmogumi. Tokiu būdu nusakomas labai konkretus vaizdinys apie žmogų, taip pat nustatomas individualus ir kolektyvinis tobulybės siekinys. Tad šis ikoninis įvaizdis tampa humanizmo emblema, o pats humanizmas yra istoriškai virtęs socializacijos modeliu. Europa nėra vien geopolitinis darinys, jai priklauso ir universalios žmogaus mąstysenos požymis. Tai – humanistinis universalizmas, kuris reiškiasi ne tik teoriškai, bet ir institucinėmis ir pedagoginėmis praktikomis (Ten pat).

Kuo ši analizė reikšminga mūsų analizuojamoje temoje? AŠ ir KITAS binarinės

logikos principu, kur kitas yra priešpriešinamas savajam identitetui. Taip skirtingumas, skyrimasis įgyja neigiamą, blogą reikšmę ir užima žemesniąją poziciją tapatumo diskurse. Tad asmenys, kurie patenka į KITO porūšį žmones skirstant pagal rasę, klasę, seksualumą etc., susiduria su galios ir atskirties problematika. Humanizmas domisi žmogumi tol, kol šis atitinka Žmogaus idealo principus (Ten pat). Istorinėje perspektyvoje galime atpažinti ne vieną tokį masiškai ar pavieniui vykusį asmens (-ų) „išskitavimo“ procesą, nes humanizmo idealais vadovaujamės dar ir dabar – *kito fobija* išlieka aktuali reiškiniu.

Nuo antihumanizmo prie posthumanistinio antiantropocentrinio matymo

Postmodernistinė tradicija analizuoja, kas mus, kaip žmones, konstruoja. Kaip veikia galių struktūra ir kaip ji daro mums įtaką siūlydama tam tikrus naratyvus kaip tinkamus, teisingus. Šioje tradicijoje susiformavo antihumanizmo idėja, kur humanizmo žmogus suvokiamas ne kaip Žmogaus idealas ir net ne objektyvus statistinis vidurkis. Vietoj to humanizmo žmogus nurodo į atpažįstamumą, vienodumą, pagal kuriuos visi kiti gali būti reguliuojami ir surūšiuoti į atitinkamas socialines kategorijas. Žmogus tampa konvencinis, tai nebūtinai yra neigiamas dalykas, tačiau tai neabejotinai yra atskirties ir diskriminacijos įrankis. Galiausiai suprantame, kad žmogus yra istorinis konstruktas, tapęs socialine „žmogaus prigimties“ konvencija. Dėl to postmodernus feminizmas teigia, kad iš esmės negali būti kalbama apie unifikuotą moters (ar kito marginalizuoto objekto)

vaizdinį, apie universalų identitetą (Braidotti, 2013).

Pasak Braidotti, posthumanizmas baigia humanizmo ir antihumanizmo opoziciją su palankesniu požiūriu į įvairias naujas alternatyvas. Tai daryti suteikia galimybę antihumanizmo įgyvendintas žmogaus (*Wo/Man*) dekonstravimas, su kuriuo sumenko ir Apšvietos laiduotas Žmogaus idealo (tobulybės) tikslas. Posthumanistinis kalbėjimas diskusiją kelia atsispirdamas nuo paties Žmogaus konstrukto koncepcijos (neišvengiamai ir šios koncepcijos silpnėjimo) ir ieškodamas būdų ne apmąstyti krizę, ištikusią žmogų, o permąstyti patį žmogų, kaip esantį gamtos ir pasaulio kontekste, jų visumoje (Ten pat).

Įdomu, nes šioje paradigmoje asmens kontekstualumas su kitais asmenimis, asmens buvimas pasaulyje ir pasaulio dalimi turi ypač svarbią reikšmę ir yra vienas iš esminių vardiklių, apmąstant žmogų. Tiesą sakant, apie žmogų nebepavyksta / nebegalima svarstyti, atsiejant šį nuo ekologijos, aplinkosaugos, santykio su gamta, etikos su gyvūnais, technologijų... Tai grindžiama elementaria logika, kad šiais klausimais esame tarpusavyje susiję su kitais, įskaitant ir „ne žmones“ ar „gamtos“ kitus (Ten pat).

Čia išryškėja unikalus šiai teorinei perspektyvai supratimas, kuris nėra būdingas postmodernizmo tradicijai, apie asmens individualumą: reikia atsigręžti į individualumą, kuris suvokia, jog esti tarp kitų individualumų bei esti tarp socialinių saitų, esti visumoje, t. y. susijęs su kitais – žmonėmis ir ne žmonėmis. Tai reiškia, kad yra atmetamas į save fokusuotas individualizmas ir vietoj to kuriamas dialektinis asmeninių interesų ir platesnės bendruome-

nės ryšys, tai daroma dėl anksčiau vardyto visus (su)jungiančių saitų (Ten pat).

Kaip galėtume priartinti šią mąstyse nos slinktį apie AŠ, apie Žmogų prie mūsų analizuojamų klausimų? Kadangi veikiame humanistinėje tradicijoje, jos paveiktoje civilizacijoje, savąjį AŠ esame sukūrę būtent per dichotominį tapatybės pasaulėvaizdį, kur KITAS dėl savo nenorminio lytiškumo yra įgijęs menkinančių, nužmoginančių konotacijų, posthumanistinis siūlymas suteikia įrankių ir netgi skatina apie save mąstyti kaip esantį TARP, o apie savo poreikius ir interesus mąstyti kaip esančius susijusius su kitų poreikiais, interesais. Taip sklandi jų jungtis kuria sklandžius socialinius procesus.

Tokia mąstymo maniera neišvengiamai kviečia pergaltoti, kokia turi būti etika. Humanistinės etikos nebepakanka dėl šios totalizuojančios, unifikuojančios tradicijos, kur *kitas* įtraukiamas į vienodumą, skirtumas į universalumą (Åsberg, 2013). Braidotti, pasitelkdama Mies ir Shiva mintis, užsimena apie naujų universalių vertybių poreikį. Esant tarpusavyje susijus pasauliniu mastu, universalūs poreikiai supponuoja ir universalias teises, kurios gali būti bazinės kaip maistas, pastogė, sveikata, saugumas ir aukštesnės, kaip išsilavinimas, tapatybė, orumas, žinojimas, meilė, džiaugsmas ir rūpestis. Tai naujų etinių vertybių pamatas (Braidotti, 2013). Čia, žinoma, svarbu dar kartą paminėti, kad, apglėbiant naujas etines vertybes, reikia atmesti į save fokusuoto individualizmo kliuvinį ir nesutikti, jog žmogus yra visa ko matas (Ten pat).

Åsberg, prisimindama Donna Haraway Kyborgo manifestą (1991), kalba apie poreikį atsieti tapatumą nuo politikos, kad

galėtume laisvai suvokti / atpažinti save kaip esančius susisaisčiusius pasaulyje. Taip pat pasitelkia Karen Barad citatą, teigiančią, jog mūsų skola tiems, kurie jau mirę, ir tiems, kurie dar negimę, negali būti atsieta nuo to, kas esame mes (Barad, cit. pg. Åsberg 2013). Matome, kad posthumanistinė tradicija aktyviai siekia įtraukti besikeičiančio, besitransformuojančio pasaulio tendencijas, permąstyti to veikiamą žmogų ir atrasti alternatyvias praktikas mąstyti, būti ir veikti.

Lytiškumo ugdymo perspektyva

Prisimindami įvade aptartą terminologinę nesantaiką ir ŠMM neveiksumą siekiant užtikrinti lytiškumo ugdymo vientisumą valstybiniu lygmeniu, pažymime, kad lytiškumo ugdymas ne tik stagnuoja, atsilikdamas nuo besivystančio mokslo tendencijų, tačiau, nepasinaudojęs kritinio mąstymo tradicijos, paremtos dekonstrukcija, galimybė, net nesiartina prie posthumanizmo siūlymo integraliai aptarti asmens / žmogaus koncepcijos, kuri spręstų ne tik lyties, lytiškumo klausimus, bet ir juos aprėptų rasių, klasių, ekologijos, migracijos, etikos ir pasaulinių vertybių kontekste.

Lytis, būdama vienas iš asmens tapatybės elementų, privalo būti įsisąmoninta ir apmąstyta tam, kad asmuo suvoktų save kaip visumą, atpažintų dėmenis, kurie jį (galimai) konstruoja, gebėtų rinktis / spręsti kritiškai ir sąmoningai ir, remdamasis posthumanizmu, svarbiausia, suprastų, kad yra žmogus tarp žmonių, kur kiekvienas turi savo individualumą, tačiau kur asmeninis individualumas negali būti primetamas masėms ar egzistuoti be aplinkinio ir pasaulinio konteksto.

Su turima lytiškumo ugdymo tradicija replikuojame AŠ ir KITAS humanistinę konfrontaciją, kurdami marginalias, deviacines tapatybes ir užkirsdami kelią KITOMS tapatybėms skleistis ir būti savai vertingomis, neinvestuojamomis, nespeičiamomis į kampą tapatybių spektro galimybėmis.

Išvados

1. Lietuvoje vis dar nėra probleminių lytiškumo ugdymo lauko taškų įsisąmoninimo ir jų sisteminimo, o tai užkerta kelią lytiškumo ugdymo politikai vystyti valstybiniu lygmeniu. Dėl to turinys yra kuriamas įvairių skirtingų organizacijų ir tai daroma priešokiais, eklektiškai ir vertybių atžvilgiu – kontrastingai.
2. Nors seksualumų esama įvairių ir „tradiciniu“ vadinamas heteroseksualumas nėra homogeniškas, vis dėlto heteroseksualių asmenų seksualinių praktikų savo visuomenėje neskirstome ir nevertiname. O heteroseksualumu, kitaip nei neheteroseksualumu, netgi galima pasigirti, įtvirtinti savo asmens reikšmingumą, pagerinti statusą mokykloje ar darbo aplinkoje.
3. Vakarietiškoje kultūroje, iš inercijos besiremdami modernizmo ir Apšvietos racionalios tiesos, žinojimo paieškos idėja, savo kalboje esame užkodavę reikšmes, kurios pozicionuoja moteriškąją pusę kaip mažiau teigiamą. Savo kultūroje teigiame tiesos ir žinojimo prasmę, kur civilizacija ir aktyvus veikimas yra suvokiami kaip pradžios taškai, kaip būti žmogumi. Tik įdomu, kad šios buvimo žmogumi reikšmės: tiesa, žinojimas, aktyvumas, civilizacija (racionalumas, sub-

jektas, kultūra) yra vyriški bruožai, kurie savaime, dėl mūsų įpročio / polinkio mąstyti dualizmais, išstumia moteriškąją pusę į priešpriešą – neracionalumą, pasyvumą, neišsivystymą.

4. Vaikas dar prieš gimdamas (nors ir elementariu vardo išrinkimu vaikui) jau įgyja poziciją sociumo kontekste, pozicija yra kuriama tų, kurie aplink, ir, atsižvelgdamas į tuos, kurie yra aplinkui, – vaikas ims brėžti savo gyvenimo liniją.
5. Vienas iš feminizmo teorijų siūlymų vietoj siekinio paneigti turimą tiesą, pripažinti (atpažinti) tiesų ir kriterijų, kaip apibrėžti tiesą, įvairovę, neturi būti suvoktas kaip neracionalumo skatinimas ir teisinimas, o kaip dialogas, įsitraukimas, savireferentiškumas.
6. Dažnai savąjį lytiškumą priimame nekvestionuodami(-amos) ar tiksliau – savąjį lytiškumą perimame iš siūlomų jo formų, nes šio, kaip socialiai konstruojamo ir mums įgdomo, nekvestionuojame. Nors įprastai vakarietiškoje tradicijoje turime tik dvi lyties kategorijas: moteriškąją ir vyriškąją, būtų tikslingiau lyties kategoriją įvardyti ir aiškinti kaip pliuralią.
7. Turint galvoje šių dienų kontekstą, kai asmuo labiau nei kada nors yra susietas su globaliais procesais, individas nebegali būti atsietas nuo viso šio vyksmo. Klimato kaitos, moterų įgalinimo, lygių

galimybių, etninio maišymosi, pabėgėlių, žmogaus, gyvūnų teisių ir technologijų aspektai turi būti apmąstyti. Posthumanizmas kalba apie šių reiškinių sintezę antiantropocentrinėje šviesoje, kupinoje skirtybių, daugybinio tapatumo, kur asmuo ir jo tapatumas ne tik organiškai mutuoja, tačiau yra ir sąveikoje su gamta, gyvybe, technologijomis, globaliais procesais.

8. Posthumanistinė paradigma anksčiau gvildentą socialiai konstruojamo pasaulio idėją, kuri yra grįsta binarine *duota* ir *sukonstruota* dėmenų opozicija, keičia į nedualistinę gamtos ir kultūros sąveikos supratimą. Čia gamtos ir kultūros konfrontacija atmetama ir vietoj to pabrėžiama savikūros (autopoezės) galia gyvenant. Ribos tarp gamtos ir kultūros skirties tapo daug mažiau aiškios daugiausia dėl mokslo ir technologijų laimėjimų.
9. Lytis, būdama vienas iš asmens tapatybės elementų, privalo būti įsisąmoninta ir apmąstyta, kad asmuo suvoktų save kaip visumą, atpažintų dėmenis, kurie jį (galimai) konstruoja, gebėtų rinktis / spręsti kritiškai ir sąmoningai ir, remdamasi posthumanizmu, svarbiausia, suprastų, kad yra žmogus tarp žmonių, kur kiekvienas turi savo individualumą, tačiau kur asmeninis individualumas negali būti primetamas masėms ar egzistuoti be aplinkinio ir pasaulinio konteksto.

LITERATŪRA

Åsberg, C. (2013). The Timely Ethics of Posthumanist Gender Studies. *Feministische studien*, 2013:1, 7–12 [žiūrėta 2017-12-21] Prieiga per internetą: <https://www.tema.liu.se/tema-g/medarbetare-och-kontakt/cecilia-as/cecilia-asberg/startside/1.487607/sberg-TimelyEthics.pdf>

Bauman, Z. (1992). *Intimations of postmodernity*. London: Routledge, ix.

Bourdieu, P. (2003). *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 183.

Braidotti, R. (1995). *Nomadic Philosopher: A Conversation with Rosi Braidotti*. Interview by

- K. O'Grady. [žiūrėta 2017-05-01] Prieiga per internetą: <http://bailiwick.lib.uiowa.edu/wstudies/Braidotti/index.html>
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity press, 3, 12–15, 26–27, 37–54.
- Butler, J. (2017). *Vargas dėl lyties*. Vilnius: Kitos knygos, 24, 38, 86–87.
- Flax, J. (1987). Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 12(4), 621–643. [žiūrėta 2017-04-11] Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/3174206>
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Prada.
- Green, A. I. (2007). Queer Theory and Sociology: Locating the Subject and the Self in Sexuality Studies. *Sociological Theory*, 25(1), 26–45. [žiūrėta 2017-03-19] Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/1483569/Queer_Theory_and_Sociology_Locating_the_Subject_and_the_Self_in_Sexuality_Studies?auto=download
- Hekman, S. (1997). Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 22(2), 341–365. [žiūrėta 2017-04-11] Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/3175275>
- Jagose, A. (1996). *Queer Theory*. [žiūrėta 2017-03-21] Prieiga per internetą: <http://www.australian-humanitiesreview.org/archive/Issue-Dec-1996/jagose.html>
- Jankauskaitė, M. (2005). Galios žaidimai masinės kultūros vaizdiniuose. In *Lytys, medijos, masinė kultūra* (p. 89–101). [žiūrėta 2017-04-10] Prieiga per internetą: <http://gap.lt/wp-content/uploads/2014/06/Lytys-medijos-masine-kultura.pdf>
- Lehtonen, J., & Nuorisotutkimusverkosto. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. [žiūrėta 2016-10-30] Prieiga per internetą: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23431/seksuaal.pdf?sequence=2>
- Lehtonen, J. (2007). Seksualinė ir lyčių įvairovė mokyklose bei darbo aplinkoje. In *Heteronormos hegemonija* (p. 19–39).
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition A Report on Knowledge*. [žiūrėta 2017-03-18] Prieiga per internetą: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>
- Paulauskas, D. (2017). *Feminimas – žodis, kurio nevalia minėti*. Vilnius: Obuolys.
- Purvaneckienė, G. (2011). Lytiškumo formavimasis ir kultūrinė aplinka: mokinių požiūris. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 26(26), 22–33. [žiūrėta 2015-09-27] Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/2984/2129>
- Reimers, E. (2007). Visada kažkur kitur: heteronormatyvumas rengiant Švedijos mokytojus. In *Heteronormos hegemonija*. Kaunas: VDU.
- Rubavičius, V. (2010). *Postmodernusis kapitalizmas*. Vilnius: Kitos knygos, 10, p. 125.
- Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the closet*. University of California Press, 3, p. 24–26.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2002). Homosexuality. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [žiūrėta 2017-03-19] Prieiga per internetą: <https://plato.stanford.edu/entries/homosexuality>
- Tereškinas, A. (2007). *Esė apie skirtingus kūnus: Kultūra, lytis, seksualumas*. Vilnius: Apostrofa, p. 12–14.
- Tereškinas, A. (2012, liepos 27). Ar įmanoma „suqueerinti“ Lietuvą? Pokalbis su Artūru Tereškinu. Interview by R. Zabaraukas. [žiūrėta 2016-10-17] Prieiga per internetą: <http://artnews.lt/ar-imanoma-suqueerinti-lietuva-pokalbis-su-arturu-tereskinu-16187>
- Usher, R., & Edwards, R. (1994). *Postmodernism and education: Different voices, different words*. London: Routledge.
- Zdanevičius, A. (2007). Įvadas. Homoseksualių žmonių socialinės atskirties kontekstas: heteronormatyvumas ir homofobija. In *Heteronormos hegemonija*. Kaunas: VDU.
- Žukauskaitė, A. (2015, rugsėjo 5). Audronė Žukauskaitė: „Nenorėčiau, kad feminizmas būtų ideologija ar doktrina“ – Doxa.lt. [žiūrėta 2017-03-21] Prieiga per internetą: <http://doxa.lt/audrone-zukauskaite-nenoreciau-kad-feminizmas-butu-ideologija-ar-doktrina/>
- Žukauskaitė, A. Posthumanistinė buklė, 2016 [žiūrėta 2017-03-21] Prieiga per internetą: <http://doxa.lt/posthumanistine-bukle/>

SEX EDUCATION: THE PRESENT AND THE POSSIBLE IDENTITIES. FROM POSTMODERNISM TOWARD POSTHUMANISM

Akvilė Giniotaitė

S u m m a r y

The spectrum of identity possibilities based on the gender factor is way larger than the normative society recognizes. In most of the cases, we adopt our sexuality from an already existing model. Gender, as part of our identity, is not being considered and is normative. Posthumanism discusses the difference and the singularity of every subject, and that a human being is more than ever connected with the global

processes; an individual can no longer be disconnected from the whole global movement. Gender, from an identity point of view, is scarcely discussed in Lithuania, and posthumanism, which analyzes the newest motions of the global processes, is, too, almost never applied.

Key words: sex education, sex, gender, identity, school, postmodernism, posthumanism.

Įteikta 2018 03 30

Priimta 2018 05 21